

Marek Jakoubek (ed.) – Teorie etnicity: čítanka textů (2016)

Martina Palečková Tauberová

Nezávislá badatelka

Martaube@seznam.cz

EDITOR knihy *Teorie etnicity*, antropolog Marek Jakoubek, je v naší akademické sféře nejen známým odborníkem na bulharskou krajanskou obec Vojvodovo a romské skupiny, ale také přednášejícím na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni a vedoucím Ústavu etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Teorie etnicity je pojata jako čítanka antropologicky orientovaných textů zabývajících se etnicitou, přesněji její teorií. Čítanku otevírá předmluva editora, na níž navazují tři tematicky specifické oddíly textů vybraných autorů, závěr knihy pak tvoří medailonky autorů jednotlivých studií a jmenný rejstřík.

Ihned po přečtení názvu knihy vyvstane snad každému čtenáři na mysli otázka. „Co je to vlastně etnicita?“ Na tuto otázku však nečekejte jednoznačnou odpověď. Jak Jakoubek v předmluvě s odkazem na L. Whitea uvádí, „eticita vlastně není; [...] etnicita je koncept, badatelský nástroj. Proto také nemůžeme říci, co etnicita je, můžeme pouze říci, ‚toto je způsob, jakým já tento termín užívám‘“ (s. 20). Etnicita je dnes všudypřítomná, stala se moderním slovem, které se běžně užívá, a to aniž bychom nad ním příliš uvažovali. V běžném užití se však nejedná o vědecký termín. „Etnicita“, jak se postupem času stává u většiny pojmů, se přesunula ze sféry vědecké do běžné sociální praxe, kde byla přetvořena pro konvenční užití. Zviditelněním tohoto termínu se jeho uživatelům naskytla možnost hledat jeho „fyzickou“ podobu v žitém světě, a tak se postupem času pod tuto etiketu schovala kdejaká znevýhodněná a ve společnosti marginalizovaná skupina, imigranti, různé subkultury, zájmové skupiny apod. Vědecký a laický způsob pojetí etnicity tak již často nemají nic společného.

Pro to, aby bylo možné nejenom vést odborné diskuze, ale také vědět, co si pod pojmem „eticita“ či „etnická skupina“ představí, je třeba tematizace etnicity vycházející z explicitní teorie. Právě pro tyto účely byla vytvořena kniha *Teorie etnicity*, která přichází s něčím, co v tuzemské antropologii není běžné, a to se souborem překladů textů zabývajících se etnicitou a s ní souvisejícími dalšími termíny, které českému čtenáři, vědecké veřejnosti a odborníkům podávají přehled možného nahlížení na dané téma. Kniha *Teorie etnicity* je sestavena do podoby čítanky textů, neboť se snaží iniciovat diskuzi o původních myšlenkách autorů, jedná se tedy o antologii překladů, a nikoli o, v tuzemském prostředí, oblíbené přeprávnění jiných textů, na kterém se dá sice postavit kariéra, ale které může být dezinterpretováno dříve, než se čtenář seznámí s obsahem původního, ještě nepřeprávněného, díla.

Jakoubek uvádí, že kniha nepojednává o etnicitě jako danosti, etnicita je pro něj konceptem, „analytickou kategorií, jejíž povaha je nominalistická, ideálně typická“ (s. 16). Dle Jakoubka jde o konceptuální nástroj badatele, nikoli o věc, která se nachází ve vnějším světě. Posláním recenzované knihy je v tomto ohledu ukázat, že existují různé teorie, a tedy i různé etnicity, že „není etnicita jako etnicita“ a „teorie etnicity jako teorie etnicity“. Etnicita totiž nabývá na významu až v rámci konkrétní teorie. Z uvedeného vyplývá, že v každé diskuzi o etnicitě je podstatné zdůraznit, z které teorie se vychází a jaký typ etnicity je ve skutečnosti míněn.

Předmluva práce je členěná do šesti částí, přičemž název každé části čtenáře navrhuje ke čtení dalších řádků knihy osobitým a velice svěžím způsobem. V navazujícím oddílu s názvem „(Meta)teoretické studie“ je zahrnuto sedm textů, odborných studií, které přinášejí „obecný přehled o základních terminologických, konceptuálních a historických polohách studia etnicity“ (s. 37), jenž otvírá příspěvek od Elizabeth Tonkinové, Maryon McDonaldové a Malcolma Chapmana s titulem „Etnicita“. Vedle dalších autorů a jejich studií se zde čtenář seznámí s pojetím etnicity norského antropologa Thomase Hyllanda Erikse, který v tuzemských výukových programech týkajících se různých antropologických

témat zaujímá díky řadě překladů jeho děl do češtiny dlouhodobě přední pozice.

Na první část, která diskutovala hlavně o termínu etnicity a polemizovala nad různými přístupy k jejímu studiu a zkoumání, navazuje druhý oddíl knihy s názvem „Jednotlivé přístupy k tematizaci etnicity“, obsahující již konkrétní přístupy a studie významných autorů z této oblasti, v jejímž popředí stojí Fredrik Barth se svou předmluvou ke knize *Etnické skupiny a hranice* z roku 1969, který jako jeden z prvních přesunul pozornost badatelů od kulturního inventáře k problematice hranic etnických skupin. V dalších deseti textech nalezneme čtenář koncepty, zejména severoamerických autorů, kteří až na jediného vnímají etnicitu jako sociální konstrukt, neexistující a priori. Vedle těchto autorů působí Pierre L. van den Berghe se svým titulem „Etnicita jako příbuzenský výběr: biologie nepotismu“ jako „černá ovce“ čítanky, neboť v jeho textu jsou etnické vazby chápány primordialisticky, přičemž vychází z evolučně biologických postojů.

Třetí oddíl *Teorie etnicity* je složen ze šesti velmi poutavých případových studií, uvádí jej příspěvek „Sociální organizace moderního Zululandu“ od klíčové postavy manchesterské školy Maxe Gluckmana, jenž ačkoliv se přímo etnicitou nezabýval, patří právě touto studií do „klasiky antropologie“. Všechny další případové studie od Michaela Moermana, Abnera Cohena, Gunnara Haalanda, Beverly Nagelové Lauwagieové a Rity Astutiové potvrzují anti-primordiální hledisko, kdy jedinec volí různé strategie a pro odpovídající účely vytváří nebo mění svou příslušnost k etnické skupině.

Po prostudování textů, které byly do čítanky vybrány, se čtenář seznámí s různými úhly pohledu a možnými interpretacemi týkajícími se etnicity, kterou stále mnoho čtenářů vnímá jako něco, „co se jich netýká“, nebo naopak, co se stalo součástí jejich života. Nepřeborné množství ve studiích uvedených příkladů z různých koutů světa, díky kterým se čtenář dostává do hloubky samotného tématu, možná každému z nás pomohou najít odpovědi, anebo pomohou se ptát, a třeba i ukázat na možná řešení mezietnických nepochopení a nesouladů.

Co se výběru textů a autorů týče, jedná se o studie, které, jak říká Jakoubek, vycházejí z antropologické perspektivy, neboť právě

antropologická zkoumání etnicity nejvýrazněji přispěla k jejímu studiu, přičemž studium etnicity současně působilo na rozvoj antropologie (s. 30). Přeloženy byly studie psané v angličtině, neboť angličtina je uznávaným společným jazykem antropologů, ale také proto, že etnicita byla důležitým pojmem anglofonní antropologie. Čítanka je tedy v tomto ohledu, přes odlišná pojetí zvolených autorů, jedno rozměrná. Jakoubek však uvádí, že se jedná o rozměr „nejprogresivnější“ (s. 32). Rovněž převahu textů staršího data považuje Jakoubek za podstatnou k pochopení vývoje diskuze o etnicitě a jejího současného stavu, přičemž si tímto sborníkem neklade za cíl ukázat, která teorie etnicity je „ta pravá“ (viz výše).

Čítanka chce svým výběrem textů čtenáři přiblížit zkoumání etnicity na západ od našich hranic. Předkládá je, ač v překladu, v jejich „plné verzi“. To čtenáři umožňuje vytvořit si na ně vlastní názor. Zde je nutné podotknout, že už samotný výběr a pořadí textů určitým způsobem směřuje a ovlivňuje nahlížení a následné zaměření čtenáře v souvislosti s tématem etnicity, předurčuje jeho budoucí smýšlení. Může vést k přesvědčení, že pouze tato prozápadní, anti-primordialistická orientace je jediná správná a další, třeba obohacující, výklady etnicity jiných zahraničních autorů může pak čtenář považovat za sejití ze správné cesty. Tuto skutečnost Jakoubek již v úvodu předjímá, když upozorňuje na skladbu a poslání knihy. Tímto podotknutím však v žádném případě nechci snižovat hodnotu této publikace v našem českém, zejména akademickém, prostoru, v němž z hlediska svého provedení a odborného přístupu zaujímá prvenství ve své důležitosti pro další vývoj oboru a další vzdělávání. A ačkoliv Jakoubek čítanku sestavil s úmyslem obohatit spíše vědecké čtenáře, jsem přesvědčená, že by mohla mít značný význam i pro širší veřejnost, která je snáze manipulovatelná dezinterpretacemi různých, třebaže vzdělaných xenofobů, využívajících neznalosti širších vrstev společnosti. Společnost je třeba vést k informovanosti a neustálým zviditelňováním pozitivních přístupů nahlodávat často uměle vytvořené, často falešné „pravdy a přesvědčení“, etnocentrismus. Je třeba rozvojem takové publikační činnosti brát „zaručené zbraně a náboje“ těm, kteří chtějí vyvolávat

pouze nenávisť. Publikaci *Teorie etnicity*, na níž se podíleli antropologové jako Marek Jakoubek a další, kteří se Jakoubkova počínou účastnili jako překladatelé, je v tomto duchu možné vnímat jako přínosnou a následováníhodnou.

Jakoubek, Marek (ed.). 2016. *Teorie etnicity: čítanka textů*. Praha: SLON.

Tarik Sabry – Cultural Encounters in the Arab World: on Media, the Modern and the Everyday (2010)

Jakub Novotný

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická,
Západočeská univerzita v Plzni
jakub.ntl.novotny@gmail.com*

K NIHA Tarika Sabryho *Cultural Encounters in the Arab World: on Media, the Modern and the Everyday* je především jakýmsi manifestem Arabských kulturních studií, nové akademické disciplíny, jejíž etablování se autor snaží prosadit. Profesor mediální a komunikační teorie z Westminsterské univerzity poukazuje na potřebu překlenout mezeru, která stojí mezi současnými diskurzí arabského filozofického myšlení a kulturou každodennosti, která je do značné míry směsicí tradice a moderních vlivů. Samotný pojem *moderní* či *modernita* je klíčovým tématem knihy. V teoretické části se Sabry zabývá zejména jeho konceptualizací a identifikací myšlenkových proudů v arabském světě, které se problematiky dotýkají. Čtvrtá a pátá kapitola vycházejí z poznatků získaných etnografickým výzkumem v Egyptě a v Maroku a ukazují způsob, jak lze přistupovat k analýze kultur v současném arabském světě skrze poznávání každodenního prolínání tradice a modernity.

Ačkoli v češtině neexistuje zcela adekvátní termín, a musíme se tedy spokojit s výrazem

modernita, Sabry rozlišuje pojmy *modernity* a *modernness*, přičemž druhý zmíněný obsahuje hlavní předmět jeho zájmu. *Modernness* je v Sabryho pojetí syntézou idejí, každodennosti a sebereferece (s. 20). Zatímco ideje představují obecně platné hodnotové systémy (náboženství), každodennost je časoprostorem, kde lidé produkují socio-kulturní významy, šíří je a vzdorují jim. V procesu sebereferece si jednotlivci internalizují *modernness* a vyjadřují své osobní postoje.

Nedostatek reflexe kultury každodennosti je tím, co Sabry vyčítá současným arabským myslitelům. Ve druhé kapitole identifikuje čtyři myšlenkové proudy, které různými způsoby přistupují ke koncepcím *turáth* (islámsko-arabské kulturní dědictví) a *hadátha* (modernita). První pojednaný diskurz, marxisticko-historický, požaduje odklon od arabsko-islámského hodnotového systému, který odmítá přijetí *modernity* (s. 30). Byť klade důraz na potřebu studia vlastní historie, cestu k intelektuálnímu pokroku vidí v odklonu od svazujícího tradicionalismu. Druhý diskurz, který Sabry definuje jako racionalistický či strukturalistický, usiluje nikoli o odmítnutí arabsko-islámského dědictví, ale o jeho dekonstrukci a historizaci, jež umožní překlenutí rozporu *turáth* s modernitou (s. 31). Třetí proud, salafistický či tradicionalistický, nahlíží *turáth* jako jediný možný civilizační model a dává přednost minulosti před současností, domněle autenticitě před odlišností (s. 32). Čtvrtý proud, který se nejvíce přibližuje autorově vidění dané problematiky, je principiálně antiesencialistický a vymezuje se vůči všeobjímajícím ideologiím, jako jsou panislamismus či panarabismus (s. 33).

Právě antiesencialismus vnímá Sabry jako důležitý aspekt intelektuálního posunu v arabském myšlení. Současní arabští myslitelé jsou podle něj často zatíženi potřebou artikulovat své ideje tváří v tvář hrozbě politického či kulturního imperialismu a vytvářejí idealistický obraz jednotného arabského lidu. Poněkud paradoxně jsou však příslušníky elit, které necítí potřebu zabývat se skutečnou kulturou tohoto lidu, za jehož mluvčí se považují. Chybí zde dostatečná snaha oprostit se od duální perspektivy, která dělí kulturu na vysokou a nízkou a druhou zmiňovanou nepovažuje za předmět hodný akademického studia. Právě odtržení od